

el cartipàs

ciutat, patrimoni, memòria

núm. 118 / Olot, febrer 2019

Coordinació: Antoni Mayans i Xavier Puigvert • Edició: Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot i Arxiu Comarcal de la Garrotxa

OPINIÓ / CRÒNICA SENTIMENTAL DE LA CÀRREGA EN TRES TEMPS

Crònica personal. Aquest any se celebra el centenari de l'arribada a Olot de *La Càrrega*, de Ramon Casas. Recordo quan el quadre estava exposat al Museu d'Art Modern d'Olot, a la Torre Castanys del Parc Nou. Havia visitat el museu moltíssimes vegades, ja que precisament vivia no gaire lluny del parc. Vaig passar moltes estones contemplant aquesta i altres obres que s'hi exposaven. *La Càrrega* es diferenciava de les altres pintures exposades per les dimensions, la temàtica i l'estil. No havia vist mai abans un tema tan contundent, ni un pintor que tingués una pinzellada tan segura i alhora tan espontània. Això ho confirmaven les altres obres de Ramon Casas que acompanyaven aquesta monumental pintura en aquell espai.

Més endavant i amb moltes trifulgues el quadre va arribar a la seva ubicació actual. Van ser dies de demandes del quadre per part de museus importants i les vegades que va viatjar va ser un patiment per si no tornava. Més endavant, les nostres astúcies i arguments van valer perquè el quadre no sortís del nostre museu.

Crònica política. Amb Miquel Plana, ens vam inspirar en el personatge repressor de l'obra de Casas per a l'exposició *Experiències sobre un tema*, a la llibreria Les Voltes, de Girona, l'any 1973. Tots dos admiràvem el col·lectiu d'artistes valencians Equipo Crónica, que havien fet les primeres portades dels singles de Raimon. Precisament,

una de les obres de la seva sèrie *La subversión de los signos* (1974) era la manipulació de *La Càrrega* amb el seu realisme crític habitual.

L'any 1977, l'Assemblea d'Artistes de la Garrotxa vam realitzar el llibre de bibliòfil Joaquim Danés, *el camí d'una vida*. Recordo que una de les il·lustracions de Claudi Casanovas també es va inspirar en el quadre de Casas.

El mogut any 1981, amb motiu de l'intent de cop d'estat militar, vaig realitzar la sèrie *La Càrrega. Exercici plàstic entorn a una imatge*. Partint de la imatge repressiva i opressiva, residu del franquisme, el treball constava d'un conjunt de peces que explicaven un seguit d'esdeveniments històrics d'aquell any tan transcendental. La seva realització formal i conceptual, en blanc i negre, és un exponent de l'art pop i de l'art de denúncia d'aquella època. La sèrie es va exposar al Saló de Descans del Teatre Principal i, més tard, al Museu Comarcal de la Garrotxa, lloc on es conserva actualment.

I arribem al dia 20 de setembre de 2017. Davant de l'Ajuntament d'Olot, en la concentració de protesta per les primeres detencions de polítics i funcionaris i l'escorcoll a la Conselleria d'Economia de la Generalitat, vam improvisar la primera trobada d'artistes garrotxins i el renaixement de la nova etapa de l'Assemblea d'Artistes de la Garrotxa. Les nostres primeres accions van ser el gran mosaic del quadre amb la imatge del repressor muntat a cavall,

al pati de l'Hospici i més tard a la plaça de toros. Aquelles accions van esdevenir una trista profecia de la repressió que vam viure l'1 d'octubre i posteriorment. En un balcó de la plaça Major, la imatge repressiva del guàrdia civil va presidir aquells dies tan excepcionals, no fos cas que oblidéssim la nostra anormalitat.

Cada mes, des de març de 2018, l'Assemblea d'Artistes programa la *So-brecàrrega*, en què un artista fa la seva pròpia interpretació de l'obra de Casas, la qual presideix des de la façana del nostre ajuntament les concentracions que cada dilluns convoquen les entitats sobiranistes. Aquest mes hem arribat a l'onzena.

Crònica artística. Al llarg dels anys hi ha hagut uns quants debats i especulacions sobre el sentit simbòlic que Casas va voler donar a aquesta ja mítica pintura, i sobretot s'ha qüestionat el compromís polític, social i crític de l'artista. Com si l'anecdòtic biogràfic del pintor i les seves llegendes de personatge bohemí, frívol i burgès fossin elements suficients que el condicionessin en el seu compromís humanístic i cívic. Suposo que amb motiu d'aquest centenari hi haurà algun estudi rigorós al respecte. Això només és una crònica sentimental d'una obra que ha esdevingut un magnífic i brutal símbol contra tot allò que representa l'opressió, la injustícia i la venjança. *La Càrrega* ja és molt més que una pintura.

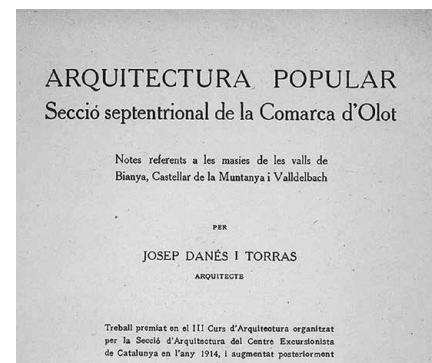
QUIM DOMENE

ANIVERSARI / CENT ANYS D'ARQUITECTURA POPULAR, DE JOSEP DANÉS I TORRAS

A començaments de 1919 sortia de la Impremta de la Casa de la Caritat de Barcelona el llibre *Arquitectura Popular. Secció septentrional de la comarca d'Olot*, de Josep Danés i Torras (Olot, 1891-Barcelona, 1955), la reimpressió d'un article ja publicat en els *Estudis Universitaris Catalans* l'any 1916. Va ser una aportació reconeguda d'aquest arquitecte noucentista a la definició de "l'estructura clàssica" de les cases de pagès de la Catalunya Vella. El treball

s'inscrivia en el projecte d'Estudi de la Masia Catalana, gestionat pel Centre Excursionista de Catalunya, i es fonamentava en l'anàlisi de les principals masies de la Vall de Bianya, Castellar de la Muntanya i la Vall del Bac.

L'obra es considera pionera en el seu camp i va ser reeditada l'any 2010, a cura de Jeroni Moner i Joaquim M. Puigvert. Segons els editors, la seva tesi sobre la masia "continua essent àmpliament acceptada".

IV
EXPERIÈNCIA
CINEMATogrÀFICA

Realitzada pels
ALUMNES de
l'INSTITUT DE
BATXILLERAT
MONTSACOPA

OLOT, 11 DE SETEMBRE DE 1984
a les 11 del matí, al TEATRE PRINCIPAL
Entrada lliure

L'any 1981, el Col·lectiu de Cinema Independent de la Garrotxa, una associació creada dos anys abans per cineastes amateurs de la comarca encapçalats per Pep Callís i Josep M. Canals, es va plantejar la introducció del cinema a les aules escolars. La intenció era, en paraules del col·lectiu, "possibilitar l'expressió per part de l'alumne, concretant-la dins el llenguatge de la imatge". La iniciativa va prosperar a l'Institut Montsacopa, on, amb la complicitat del professorat i el patrocini de l'associació de pares del centre, es van dur a terme les anomenades Experiències Cinematogràfiques, que van durar vuit anys (1981-1988). Les quatre darreres edicions van ser organitzades per un grup de joves que es van independitzar del Col·lectiu de Cinema i que van adoptar el nom de Quins Flims (sic).

El projecte, concebut com una activitat extraescolar, constava de dues parts. La primera, de caràcter teòric o didàctic, consistia en unes sessions en què s'explicava als alumnes alguns conceptes de la tècnica i la pràctica cinematogràfiques. En la segona, de caràcter pràctic, es creaven diversos equips de rodatge d'alumnes de 14 a 18 anys que havien de rodar un curtmetratge de ficció en format super-8.

La realització de la pel·lícula s'allargava tot el curs escolar i cada grup disposava d'un monitor del Col·lectiu de Cinema que l'assessorava.

Les pel·lícules, que se solien acabar de muntar i sonoritzar durant l'estiu, es presentaven al públic en una matinal (els dos últims anys es va convertir en una vetllada, la qual cosa va fer que l'assistència de públic augmentés) al Teatre Principal durant les Festes del Tura. En aquesta gala, com se l'anomenava, es podien veure totes les pel·lícules i un jurat relacionat amb diversos àmbits de la cultura local premiava les millors produccions en diferents apartats (film, direcció, guió, guió literari, fotografia, muntatge, sonorització, música, ambientació, actor, actriu, etc.).

Les Experiències Cinematogràfiques van constituir una autèntica escola de cinema, que va despertar o enfortir vocacions relacionades amb el món audiovisual. Alguns dels alumnes premiats són avui noms destacats en aquest camp més enllà de l'àmbit local. En són exemples l'artista visual Carles Congost, el fotògraf Daniel Riera, el càmera Pep Soler o el professor universitari Ramon Girona. Com ha escrit Miquel Barti, un dels joves que van participar en aquella experiència, el projecte va tenir un ampli ressò: alguns curtmetratges es van projectar en altres festivals de cinema amateur, una de les pel·lícules guanyadores es va emetre en el programa educatiu *Aula Visual*, de TV3, i el professor de l'Institut Montsacopa Pere Martí va explicar l'experiència en la revista *Cinematògraf*, la publicació de la Federació Catalana de CineClubs.

El 10 de setembre de 2000, al Teatre Principal d'Olot, es va projectar un vídeo amb fragments de les 67 pel·lícules (dues de les quals fora de concurs) que es van realitzar durant els vuit anys que van durar les Experiències Cinematogràfiques i una selecció dels curtmetratges guanyadors. Aquell mateix any, l'Associació de Pares de l'IES Montsacopa va cedir les pel·lícules al Col·lectiu de Cinema Independent de la Garrotxa, el qual, quatre anys més tard, les va dipositar a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, on es conserven actualment. L'Arxiu també custodia els programes de mà de les vuit presentacions de les Experiències.

ANTONI MAYANS

BREVIARI

Ja es poden consultar a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa els **protocols notarials de l'any 1918** de les notaries de Besalú i Olot. Concretament, el passat 15 de gener l'Arxiu va ingressar un volum que conté la producció del notari Lluís Domènech Solis, titular de Besalú; quatre del notari Vicenç Capdevila Boloix i un altre de compartit pels notaris Eugenio Pérez Peydro i Hermenegild Danés Colldecarrera, tots tres amb plaça a la ciutat d'Olot. Com se sap, les escriptures notarials són de lliure accés per als investigadors a partir de cent anys d'antiguitat.

...

El dia 15 de febrer, a les 7 de la tarda, a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, tindrà lloc la presentació del llibre *Ernest Lluch. Biografia d'un intel·lectual agitador*, de Joan Esculies. El professor, economista i polític Ernest Lluch (1937-2000) va néixer al llarg de la seva vida una estreta vinculació amb la Garrotxa. L'any 2001, l'Ajuntament d'Olot va decidir donar el seu nom a la Beca Ciutat d'Olot de Ciències Socials i Humanes, de la qual havia estat jurat. Ara, l'escriptor i historiador Joan Esculies (Manresa, 1976) ha publicat una biografia d'aquest intel·lectual polifacètic, bon amic de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

...

Des de l'1 de febrer fins al 21 de juny, es pot veure a la Sala d'actes de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa l'exposició *Parets pintades. Olot, 1936-2018*. La mostra reproduïx una vintena de fotografies de **pintades reivindicatives** en parets i murs de carrers i en interiors d'edificis d'Olot i, en menor mesura, de la resta de la comarca, entre els anys 1936 i 2018: des de la Guerra Civil a l'eclosió independentista, passant per la transició democràtica, la campanya per la salvaguarda dels volcans i la vindicació feminista, entre d'altres aspectes. Les imatges procedeixen de diversos fons i col·leccions de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa i constitueixen un notable registre documental a l'hora de copsar les aspiracions i les reivindicacions polítiques i socials col·lectives de la ciutadania.

COL·LECCIÓ LOCAL

MONOGRAFIES

ANDRÉS, Laura de,
Diaris del Somorrostro, Barcelona: Editorial Mediterrània, 2018, 117 p. (A la caputxina; 15).

BOSCH, Anna (ed.),
Noel. 75 anys d'història. Una indústria alimentària al llarg de quatre generacions, [S.l.]: Noel, 2018, 183 p.
Redacció de Xavier Solà.

CATÀ, Josep,
De la llarga nit a l'albada (1948-1971). Records d'un noi del raval de Barcelona, Barcelona: Rafael Dalmau, 2018, 143 p.

MUNDET, Josep M. i PUIGDEVALL, Narcís,
Savalls. El general carlí, Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2018, 179 p.

NOGUER, Rosa M.,
Un món per a tots, [S.l.]: [l'autora], 2018, [100] p.

OLIVA, Maite (coord.),
La pedra seca com a motor de desenvolupament econòmic i social, Olot: Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-oriental de Catalunya, 2018, 83 p.

PUJOLAR, Joan et al.,
Critical sociolinguistic research methods: studying language issues that matter, Londres: Routledge, 2018, 208 p.

RODRÍGUEZ, Mónica,
Si yo fuera un pingüino, Madrid: Anaya, 85 p.
Il·lustracions de Roser Matas.

TREMOLEDA, Joaquim i PUJOL, David,
La Mare de Déu del Mont, Cassà de la Selva: Editorial Gavarres, 2018, 129 p.

ARTICLES

CASACUBERTA, Margarida,
“Sabartés, escriure en temps envilit”, dins *Sabartés per Picasso per Sabartés*, Barcelona: Fundació Museu Picasso, 2018, p. 93-114.

CASACUBERTA, Margarida,
“De Caerets a Davos. Los balnearios como espacios de ficción y de creación literaria”, dins Joaquim M. PUIGVERT i Narcís FIGUERAS (coords.), *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea*, Madrid: Marcial Pons, 2018, p. 293-312.

FEU, Jordi i SIMÓ, Núria,
“Ampliar la participació democràtica del alumnado en los centros educativos. ¿Es posible?”, *Voces de la Educación*, núm. 3, extra 1, 2018, p. 3-10.

FEU, Jordi i TORRENT, Albert,
“Democracia y participación: la voz (silenciada) de los alumnos”, *Voces de la Educación*, núm. 3, extra 1, 2018, p. 43-51.

FOLCH, Cristian,
“Fortificacions i assentaments en alçada a l'àmbit rural del nord-est de Catalunya durant l'Alta Edat Mitjana (segles VI-XI)”, *Treballs d'Arqueologia*, núm. 22, 2018, p. 29-49.

GARCIA-ARBÓS, Salvador,
“La Fortalesa de Kerunta”, *Revista de Girona*, núm. 312, gener-febrer 2019, p. 22-27.

GÓMEZ, Pere,
“J.V. Foix, publicista”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 29, 2018, p. 75-92.

“Lluernia. Olot, Gerona. Papiroflexia de fuego y luz”, *Diseño Interior*, núm. 311, desembre 2018, p. 14-15.

MARTÍ, Ramon i VILADRICH, M. Mercè,
“Les torres de planta circular de la frontera extrema d'al-Andalus a Catalunya (segles VIII-X)”, *Treballs d'Arqueologia*, núm. 22, 2018, p. 51-81.

“Mecánicas Garrotxa, 50 años de confianza y proximidad”, *Cárnica. Industria de la carne*, núm. 399, octubre 2018, p. 34-40.

MERINO, Imma,
“Una memòria personal i col·lectiva”, dins Sònia GRANELL (coord.), *Pep Iglésias: Anacronismes, 1978-2009*, Girona: Diputació de Girona, 2018, p. 18-21.

MERINO, Imma,
“Què podem rescatar-ne, de Bertolucci?”, *L'Avenç*, núm. 453, gener 2019, p. 64-68.

PIQUÉ, Raquel et al.,
“Interdisciplinary approach to the landscape and firewood exploitation during the Holocene at La Garrotxa (Girona, NE Iberia)”, *Quaternary International* (Nova York), núm. 463, Part B, 2018, p. 401-413.

PUIGVERT, Joaquim M.,
“El agua y el ocio como terapia de salud. Las colonias de veraneo de montaña en Cataluña, 1860-1936”, dins Joaquim M. PUIGVERT i Narcís FIGUERAS (coords.), *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea*, Madrid: Marcial Pons, 2018, p. 121-198.

REIXACH, Albert i CABRÉ, Míriam,
“L'Empordà dels trobadors”, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 49, 2018, p. 183-198.

SALA, Joan,
“Els museus d'art d'Olot, a l'abast de tothom”, *Revista de Girona*, núm. 312, gener-febrer 2019, p. 58-61.

TORRÓ, Lisard et al.,
“The incipient flash melting of scapolite and plagioclase megacrysts in alkali basalts of the Olot suite, Catalunya, Spain, and at Chuquet Genestoux, Puy-de-Dôme, France”, *European Journal of Mineralogy* (Stuttgart), núm. 30/1, febrer 2018, p. 45-59.

VILAR, Josep,
“El Vilar de Talaixà”, *El Brull. Revista de Montagut i Oix*, núm. 35, desembre 2018, p. 46.

XANCÓ, Lluís,
“Ermes romàniques de les Preses. L'art romànic a la Garrotxa”, *Revista de les Preses*, núm. 105, desembre 2018, p. 26-27.

JOAN BARNADAS (joan.barnadas@gmail.com)

El Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya tornarà a recuperar el nom tradicional de Departament d'Educació. No és una qüestió nominal, és un subtil canvi d'objectius i de prioritats. L'escola pública haurà d'educar mentre ensenya. Una tasca titànica perquè, si ja era difícil ensenyar al qui no sap, al qui no pot o i al qui no vol, tots a dins d'una mateixa aula, quina no ha de ser la dificultat d'educar una colla culturalment diversa i socialment heterogènia en uns principis teòrics bonistes que, en el món real, de fet no s'apliquen i que molts ja no senten com a propis.

A Espanya l'ensenyament obligatori va arribar tard i mai no va disposar de prou recursos per ser realment formatiu. A diferència de França i Anglaterra, la nostra oligarquia governamental va preferir mantenir unes classes populars analfabetes, en lloc d'educar-les en els principis de la Nació. Ho diu tot que l'Estat deixés les competències en ensenyament als ajuntaments, i que, més enllà d'ensenyar a llegir i escriure i a comptar, delegués la tasca educativa en el clergat de l'Església catòlica. A Olot, l'escola pública sempre va ser la germaneta pobre del pressupost municipal: locals en mal estat, molts alumnes per aula i pocs recursos pedagògics. Les mancances d'aquest model d'ensenyament *low cost* les va haver de solucionar, com sempre, la societat civil. Una colla d'olotins que pensaven que "les lletres són per a l'obrer el factor principal de redempció" varen fundar un nou casino, el Centre Obrer, que va alber-

gar una escola d'adults nocturna que ensenyava a llegir i escriure als treballadors. Quan la institució es va consolidar varen obrir un Colegio Obrero, dit també de Sant Lluís, per educar els seus fills en una escola laica i no autoritària, que seguia els principis de la pedagogia moderna. El va dirigir Josep Corcó, un jove i inquiet mestre racionalista que va inventar uns *Cuadernos de Pedagogía Moderna* que ensenyaven a llegir a partir d'unes làmines que associaven dibuixos d'elements quotidians amb sons sil·làbics i grups de lletres. Al cap de poc temps, Corcó va marxar a Panamà, contractat pel govern d'aquell novell país, i va deixar el seu lloc a Antoni Fagella, un altre mestre innovador que va crear el Noosferio. Segons Fagella, "el aparato es de un mecanismo sencillo, facilitando con su aplicación el desarrollo físico de los alumnos, al mismo tiempo que constituye un verdadero recreo; está destinado para aprender a leer y contar con suma facilidad. (...) Consistiendo en un plano inclinado con diez huecos, por el cual los niños hacen deslizar las bolas que comprende el mismo, numeradas con el mismo orden de las trapas de los huecos; estas trapas se bajan al tirar las bolas, y actuando como palancas, hacen aparecer por contraposición unos pequeños atriles, en los cuales se colocan letras, sílabas, palabras combinadas y números impresos en papel." En definitiva, un protoordinador que ajudava a aprendre tot jugant. La Biblioteca Nacional de España, a Madrid, en conserva la memòria i un llibre il·lustrat.

HISTÒRIES / ALGUNS MOBLES, JOIES I OBJECTES SINGULARS

Els inventaris són una font documental de primer ordre per estudiar la vida material o quotidiana de les societats d'Antic Règim. Els objectes hi apareixen descrits, sovint, segons les cambres i estances, seguint un ordre o un recorregut ascensional, de la planta baixa a les golfes. Per tant, primer, podem saber la distribució de les cases mitgeres o els masos, i, segon, tot el seu parament segons la seva ubicació precisa dins de cada espai. Entre els inventaris destaquen, amb diferència, els de la clerecia i els de les petites famílies de la noblesa rural, pel nombre d'objectes i per la seva qualitat o raresa.

El 1592 el rector de Sant Esteve de Llémena, Antoni Cos, deixa en testament una "archimesa gornida de terca, ço és, lo enfustament". L'arquimesa és un moble mòbil, sumptuós, ricament decorat, format per una arquilla i una taula (aquí enfustament), que li serveix de suport. La tapa de l'arquilla s'obre, i serveix de taula per escriure. L'interior es divideix en una sèrie de calaixos i compartiments.

El 1660 el dot de Margarida Sala, filla del mestre de cases Joan Sala i d'Anna, de Sant Feliu de Pallerols, pel casament amb el sabater Feliu Cadirach, fill d'un altre sabater, Guillem Cadirach, inclou un objecte poc habitual –a més del vestit nupcial, un llit de pilars guarnit, un perol i un cassó d'aram–: un bufet de noguer, i no una caixa de núvia. El bufet és, ni més ni menys, que una taula per menjar, i també, com que porta calaixos, pot emprar-se com a escriptori.

El beneficiat de Santa Margarida té una casa al carrer de Sant Esteve del puig de Sant Esteve d'en Bas. El 1613, en aquesta casa, hi mor el donzell de Barcelona Pere de Peguera, i la seva vídua, Helena de Peguera, en fa l'inventari.

Dins la petita magnificència rural, en destaca una saca que conté un petit tresor: una tassa de plata daurada gravada amb el peu alt, una escudella de plata, una sucrera de plata gravada, una pebrera de plata llisa, una tassa plana de plata gravada, sis culleres de plata i quatre caps de cullera, un joiell d'or en forma de petxina, amb una tira d'or, tres perles i pedres vermelles, i un anell d'or amb dues maragdes. A la cambra on morí *don Pedro*, a més de molta roba, hi ha "una cadenilla de plata y una palmatòria de plata y una sortige de or ab sinch diamans, un camafeo envestat de or ab quatre rubins".

El prevere Baudili Mata, resident a la cellera de les Preses, té una sala –entengui's menjador– molt ben proveïda. Allà hi guarda els cereals –potser dels pagaments dels delmes–: molts sacs plens de civada i mestall. El centre de la sala està presidit per dos bufets nous, amb sis cadires. En un costat hi ha col·locat un armari amb alguns objectes de vidre: tres brocals o gerres, dos barrals i dotze tasses. Així doncs, el vidre també és present a algunes llars, encara que és minoritari. L'esmentat Peguera (1613) disposa, en el rebost, d'"una ampolla de vidra amb una axeta de tenir vi" i mitja dotzena de tasses de vidre.

L'element principal del dormitori és el llit. Llits sumptuosos, amb capçalera, entorn, espones i sobrecel o dossier. Ben guarnits amb el matalàs, els llençols i les flassades, les màrfegues, les vànoves, les coixineres. Als peus del llit s'hi sol col·locar la caixa de la núvia o del nuvi o un cofre. Al costat, un petit bufet.

XAVIER SOLÀ COLOMER

TERRITORI BRUNET / L'ESCENARI DE LA LITÚRGIA

DAVID SANTA EULÀRIA

ACGAX. FONS SADURNI BRUNET

El Fons Sadurní Brunet Pi disposa d'un conjunt de dibuixos, esbossos i plànols laboriosament endreçats en carpetes que indiquen els edificis religiosos en què l'artista va intervenir després de la Guerra Civil. Sembla una tasca amable i poc laboriosa posar-los a dialogar amb les fotos, les notes del dietari personal i d'altra documentació històrica per tal d'establir una genealogia i uns resultats prou enraonats. Però la realitat és una mica més complexa i, encara ara, una part petita continua sense ser convenientment identificada.

Hi ha tres motius bàsics que dificulten la recerca. El primer escull prové del fet que –ja fos perquè rebia l'encàrrec de manera directa o perquè se'l treballava com un venedor porta a porta– no totes les intervencions que proposava es van dur a terme, per manca de recursos. Ni tan sols quan era capaç de plantejar propostes que s'adaptessin a les estreïtors econòmiques de l'època i suggeria replicar –per no dir copiar– altres temples en què havia treballat per estalviar costos. En conseqüència, una part important dels esbossos es van quedar en un monòleg que no ha tingut recorregut més enllà de la carpeta on s'acomoden. Les altres dues circumstàncies que entorpeixen la investigació estan relacionades amb canvis generals associats, per una banda, a l'aplica-

ció de les noves ordenances derivades del Concili Vaticà II –especialment pel que fa referència als canvis en els hàbits litúrgics i a un art religiós menys sumptuós– i, per l'altra, a una concepció moderna d'entendre les restauracions arquitectòniques, més interessada a buscar les arrels primigènies i despullades dels edificis. Seguint aquests criteris es van fer restauracions posteriors que van alterar, o esborrar completament, els treballs anteriors de Brunet, fins al punt que només en queda el testimoni dels dibuixos previs o de les fotografies que va fer en el seu moment.

Els projectes de Brunet han tingut, doncs, un recorregut ben divers. Fent una estadística aproximada, una tercera part s'han conservat de manera total o amb lleugeres variacions: les esglésies de Santa Eulàlia de Noves i la Mare de Déu del Camp, a Garriguella; la capella del Sant Crist, a Santa Maria de Castell d'Empúries; els altars de San Mamet, a Riumors, i el santuari de la Salut, a Sant Feliu de Pallerols, entre d'altres. Un altre terç va ser destruït en reformes i modificacions posteriors (les esglésies de Sant Salvador, a Castellfollit de la Roca; Sant Vicenç, a Llançà; Sant Martí, a Jafre; Sant Joan, a Belcaire...) i, finalment, la resta de propostes es van quedar al calaix. Més enllà d'aquest recompte nominal, fixar-se en el cas concret de l'església de Begudà serveix per exemplificar un dels possibles itineraris atzarosos i el context històric amb què es va trobar Brunet. Quan l'any 1918 va construir el sumptuós altar major dedicat a Santa Eulàlia, difícilment es podia imaginar que al cap de vint-i-cinc anys l'hauria de tornar a fer per culpa del devastador incendi provocat durant la Guerra Civil. Tampoc no podia preveure que els ambiciosos i treballats nous dissenys que va preparar quedarien reduïts a la mínima expressió, limitats per les urgències i la disponibilitat pressupostària de la parròquia.

Catàstrofes, canvis de criteri i gustos puntuals que modifiquen l'escenari de la litúrgia. Una imatge molt més dinàmica de l'interior de les esglésies que no sempre concorda amb la sensació de quietud i persistència que tenim en creuar-ne les portes.

ELS NOMS DE LA TERRA / ROTLLAN PERCUSSOR

XAVIER PUIGVERT I GURT

Els grecs van idear l'èpica, la narrativa dels fets d'herois i guerres, i la van batejar a partir de la paraula *epos*, "el que es diu, el relat". Immersos en una societat de creences fantàstiques molt arrelades, els fascinava qualsevol trama ben ordida amb paraules per més inversemblant que fos. Tots sabien que aquell relat no era el fruit d'un *ístor*, un observador fiable, sinó d'un *iston*, un obrador de teixidor (...de mites).

La fiabilitat no importava als grecs ni als qui van venir darrere. Els personatges llegendaris es venien bé i, degudament actualitzats, encara es venen. Al Pirineu, l'heroi èpic de més predicament va ser Rotllan, un gegant que lluitava contra els moros d'Hispania a còpia de gestes impossibles. Prenia el nom d'un comte carolingi mort en una emboscada patida pels francs a Roncesvalls l'any 778. La seva suposada resistència a ultrança va originar un cant de gesta ràpidament difós per tot Europa. L'home de carn i ossos va esdevenir el gegant imaginari d'una epopeia i tots els pobles i les viles van voler participar de les aventures d'aquell hèrcules. Amb imaginació, van trobar la manera de fer-ho: moltes marques sobre roques i penyals es van identificar popularment amb petjades del gegant o del seu cavall. Qualsevol

osca sobre roca viva es podia interpretar a la llum de la narració fantàstica com el buit deixat per la bota de Rotllan o per la ferradura del seu cavall. Tocats per l'esperit visionari de l'època, els nostres avantpassats també van identificar una d'aquestes empremtes meravelloses en terreny olotí. En el camí ral que duia de la vila a Santa Pau, a la partió de les parròquies de Sant Cristòfor les Fonts i Santa Maria de Batet, s'esmenta en el segle XV una inquietant referència al *peu de Rotllan*. Un microtopònim en la línia del rastre de percussions del gegant en altres indrets pirinencs. Concretament, un document de 1426 conté la protesta d'un particular a qui acusaven de no haver-se presentat a la convocatòria del sometent, i que assegurava davant notari que "aní al peu de Rotlan". Un altre, de 1498, parla de la compravenda d'una peça de bosc situada "sobre el lloc anomenat lo peu de Rotllan", prop de les terres dels masos Puigdevall i Clorells, de Batet, i Masbernat, de les Fonts.

Aquell "peu", una possible incisió sobre pedra per actuar com a senyal de terme, era obra d'humans, evidentment, però fàcil d'atribuir a presumptes semideus. El mite sempre és més fascinant que la realitat.

APUNTS I REPUNTS NATURALS / L'ESSENCIAL ÉS INVISIBLE ALS ULLS

EMILI BASSOLS I ISAMAT

Un bon moment per observar un dels habitants més discrets dels nostres ecosistemes naturals, el cuc de terra o llambroc (*Lumbricus terrestris*), és quan l'aigua de pluja cau persistent, satura el sòl i es formen tolls d'aigua. Llavors, el cuc de terra surt a la superfície per evitar morir ofegat. Però el cuc de terra no s'hi estarà gaire temps (massa exposat als seus depredadors); tan bon punt pari la tempesta, l'aigua s'infiltri i es recuperi l'habitabilitat del sòl, es tornarà a enterrar. Al veure'l, pot ser que hom s'hagi preguntat: "Per a què serveix un cuc de terra? Quina utilitat té?" Són preguntes que ja fa temps que tenen una resposta que, precisament, va donar l'eminent naturalista Charles Darwin (1809-1882) a finals del segle XIX. Darwin, que sempre havia considerat els cucs de terra com uns animals apassionants i dignes d'estudi, es va posar a treballar en aquesta espècie quan molts la consideraven una plaga. Va publicar els resultats del seu estudi en el que seria el seu darrer llibre, *La formació del mantell vegetal per l'acció dels cucs: amb l'observació sobre els seus hàbits* (1881). El llibre va ser un èxit de vendes, gràcies a la fama de l'autor, però també pel llenguatge planer que va utilitzar. Volia que el seu missatge arribés a tothom, especialment a pagesos i jardiniers.

En alguns països d'Europa, una de les proves prèvies al tancament d'un tracte de compravenda d'un terreny amb

finalitats agrícoles era cavar en diferents llocs del camp per comprovar la quantitat de cucs de terra que hi havia i, així, determinar la fertilitat d'aquell sòl. Aquesta relació directa entre fertilitat del sòl i presència de cucs de terra es deu al fet que es passen la vida ingerint terra –qui no ha vist els pilonets de terra, com glopades de llet condensada petrificada, vora els senders excursionistes?–, un treball immens que contribueix de manera significativa a millorar les propietats físiques, químiques i biològiques del sòl. Els nutrients expulsats per l'animal passen a estar disponibles per a les arrels de les plantes que conformen la coberta vegetal. Alhora, aquesta contínua excavació esponja el sòl i en millora l'estructura. A la dècada dels vuitanta, aquests beneficis no van passar desapercebuts pels joves emprenedors de l'època i, a Catalunya, van començar a aparèixer granges de cria de cucs (vermicultura), entre les quals hi havia BIONET, SA, creada el 1980, a la Vall de Bianya. Aquesta empresa treballava amb el cuc vermell californià (*Eisenia fetida*). Un dels seus primers encàrrecs va ser transformar el component de matèria orgànica de l'abocador de residus municipals d'Arenys de Mar, però, malauradament, els resultats no van ser tan reeixits com s'esperaven. Se'ls exigia massa a aquells pobres cucs. Actualment, les tècniques han millorat i existeixen empreses que utilitzen els cucs vermells per al tractament de residus amb alt contingut de matèria orgànica, com ara els residus ramaders, per produir humus de qualitat per a jardineria o per a l'elaboració de compostatge. Tots aquests usos intenten replicar, amb més o menys fortuna, un procés que a la natura es dona de forma espontània. Per mantenir els cucs de terra és essencial un bon drenatge, evitar l'alteració i l'erosió del sòl i, sobretot, la contaminació per excés de biocides. La tasca del cuc de terra, i de tota la fauna edàfica en conjunt, és essencial per al manteniment dels nostres sistemes naturals. Això és molt habitual en el funcionament ecològic dels ecosistemes: que els processos més essencials siguin invisibles als nostres ulls.

DIBUIXOS AMB EL COMPONEDOR / MONTSERRAT TRESSERRAS

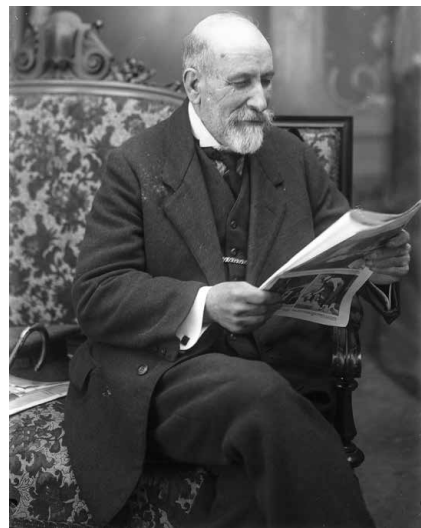
DOMÈNEC MOLI

Temps era temps quan sobre la pell d'aquesta Garrotxa només teníem les aigües salvatges del Fluvià on remullar les hores festives. Quedaven en la llunyania els domesticats gorgs urbans. Trigaríem a veure el bisbe de la Garrotxa beneint la piscina de les Tries. Una munió de gent, els dies de festa de guardar, acudia fidel a deixar-se acariciar per les aigües manses que omplen l'espai que hi ha entre els Tossols i can Basil. Els diumenges, el cant matinal de pardals i merles es desplaçava muntanya amunt i deixava lloc als crits, les rialles, les discussions... del ramat humà que jugava a futbol o constituïa àgores on peripatètics arreglaven el món. Altres corrien, caminaven...

Hi havia una noia que feia i desfeia el camí entre els Tossols i can Basil sobre l'aigua. Nedava incansable, sense perdre el ritme. Era la Montserrat. El Fluvià, aquest riu que, segons Pla, crea paisatges que imiten els quadres impressionistes d'Alfred Sisley, no podia imaginar que aquella noia un dia travessaria el canal de la Mànega, l'estret de Gibraltar... Cap distància que el mar separa no li va fer por. I en cada travessa la Montserrat portaria al món notícies d'aquesta terra i d'aquest riu. Les ciutats, les comarques, assoleixen coneixements d'altres societats també gràcies a gent com la Montserrat, que superen els límits de la nor-

malitat. La seva història, en certa manera, va fer el mateix camí que el nostre riu. El riu que, després d'entretenir-se una mica com si reflexionés abans de travessar Olot, corre ràpid en busca del pla que li ofereixen les comarques del litoral, finalment desemboca al mar, on es fa immens, enorme. Inabastable. Després de les seves aventures oceàniques, la Montserrat s'establí lluny d'Olot durant molts anys. Finalment, quan la nit es feia propera amb pluja d'estels i planetes, retornà per viure els seus últims anys, mesos, dies, hores... prop del seu origen i del Fluvià que es va quedar aquí, a la seva comarca de naixement, seguint la seva rutina quotidiana i esperant el retorn d'una de les seves nedadores més distingides.

Mentrestant, ja no es discuteix, com feia aquell inefable alcalde que teníem quan ella hi era, si cal fer una piscina per a senyores i una per a senyors per evitar aquells pecats terribles contra el setè manament, als quals infal·liblement ens portaria una piscina unisex. Els temps han canviat, Montserrat, però el record del teu pas per aquestes terres no s'ha esborrat. El faulista, a vegades, quan passeja pel paratge oblidat, ara agrest, que abans fou prat, escolta de lluny el so dels cops compassats dels teus peus picant sobre les aigües del riu. Incansables.

ACGAX. FONS FOTOGRAFIA GOTARDE

Fotògraf, pintor, decorador, restaurador, director artístic... Quan Antoni Gotarde va arribar a Olot va tocar més d'una tecla i de totes se'n va sortir bé. Antoni Gotarde Bartolí havia nascut a Barcelona l'any 1853. Era fill de Juan Gotarde, un barreter oriünd de Valladolid, i de Cristina Bartolí, natural de Barcelona. Feia de pintor quan l'any 1886 es va casar amb la mestra Antònia Camps, la tercera filla del fuster olotí Joan Camps, que feia set anys que vivia a Barcelona, on probablement treballava com a mestra ajudant a l'escola de nenes que regentava la seva germana Assumpció al carrer Princesa.

El matrimoni amb prou feines va viure quatre anys a Barcelona, i el 1890 es va establir a Olot. Aquí, va fixar la residència al carrer de Sant Esteve, on va néixer el seu únic fill, Carme, l'any 1892. Cap a l'any 1895, la família es va traslladar a la plaça dels Capellans –l'actual plaça d'Esteve Ferrer–, on Antoni Gotarde residiria fins a la seva mort.

En aquests primers anys d'estada a Olot, Antoni Gotarde va treballar com a pintor, decorador i restaurador, tant per a particulars com per a institucions religioses. La seva actuació més coneguda en aquest camp va ser la decoració del Novenari d'Ànimes de l'església parroquial de Sant Esteve, estrenat el 1907. La vàlua d'Antoni Gotarde com a pintor i decorador va propiciar que l'any 1900 els directius del taller d'imatgeria religiosa El Sagrado Corazón li oferissin la direcció artística de la fabricació d'imatges de la nova empresa. La relació contractual amb Can Mató, com es coneixia popularment el taller, va durar tres anys. En aquest moment, Gotarde ja era un home plena-

ment integrat a la vida social de la vila: l'any 1903 va entrar a formar part de la junta directiva de la societat recreativa Industria y Comercio.

Antoni Gotarde es va donar d'alta com a fotògraf l'any 1908, però alguns documents acrediten que exercia aquesta feina des de gairebé la seva arribada a Olot (la fotografia més antiga que se'n conserva a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa és anterior a 1897). La primera dècada del segle XX va ser l'etapa més intensa com a fotògraf. L'any 1909 va retratar Ramon Guillaumet amb motiu de la seva consagració a Olot com a bisbe de Lleó. El retrat va ser exposat a l'aparador de la sastreria d'Ignasi Rubió al carrer de Sant Esteve. A manca de galeries d'art i altres sales d'exhibició, el recurs a l'aparador era una pràctica habitual a l'època: l'any 1910, Gotarde hi exposaria un parell de vegades. En ocasió de la primera, el redactor del setmanari *El Deber* escribia que li havia cridat l'atenció "un retrat qual fotografia és feta sobre tela", i felicitava el fotògraf per la introducció d'un avenç en aquest ram a la ciutat.

I és que Antoni Gotarde va saber aprofitar les eines de què disposava per donar a conèixer el seu establiment. Així, per exemple, va publicar anuncis en els programes de la Festa Major dels anys 1910 i 1911. Hi recalava que el taller oferia les últimes novetats en retrats de tota mena, especialment de comunions, i que les ampliacions, a mida natural o més gran encara si es volia, estaven realitzades amb el procediment Photo Gravure, garantia d'inalterabilitat. Hi destacava, també, que l'estudi "admite para reproducciones toda clase de retratos aun cuando estén algo deteriorados, pudiendo variar trajes y peinados antiguos por otro moderno, [asegurando] siempre el exacto parecido y esmerada ejecución".

Antoni Gotarde va morir el 14 de novembre de 1920 a causa d'un reblaniment cerebral. La seva salut ja era molt delicada des del 1913, fins al punt que el gener d'aquell any va rebre el viàtic i la seva filla Carme va començar a substituir-lo a l'estudi. En el Fons Fotografia Gotarde de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, que aplega bona part de l'obra conservada d'Antoni Gotarde i la seva filla, hi ha com a mínim 102 fotografies que se li poden atribuir amb seguretat, tot i que, probablement, una anàlisi minuciosa del fons permetria que aquesta xifra augmentés.

BREVIARI

El passat 7 de desembre va tenir lloc a la seu de la Cambra de Comerç de Girona l'acte de lliurament de les **Distincions als Establiments Històrics 2018**. Aquests premis –dels quals se celebrava la 39a convocatòria– suposen un reconeixement a les empreses comercials, industrials o de serveis de les comarques gironines que poden acreditar haver acomplert 50 anys o més. En aquesta ocasió, figura entre les 10 guardonades l'empresa d'exhibició cinematogràfica Ocine, creada per l'enginyer industrial Joan Agustí Pujol (1906-1965) l'any 1943 amb l'obertura de la Sala Núria a Olot. Com cada any, s'ha publicat un opuscle, disponible a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

•••

El Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (PEHOC) ha avançat l'existència d'un projecte de creació d'un **centre d'interpretació del maquis** a la comarca de la Garrotxa, centrat en l'estudi i la divulgació de la resistència armada antifranquista. La iniciativa parteix de l'obtenció recent de documents sobre Francesc Serrat, en Cisquet (Olot, 1924-Barcelona, 1946), fill del darrer alcalde de la ciutat de la Segona República. Serrat va ser membre de la resistència francesa contra l'ocupació alemanya, passador clandestí per la frontera de militars aliats i, finalment, un actiu guerriller antifranquista fins a la seva detenció i afusellament al Camp de la Bota.

•••

El butlletí de l'Associació d'Història Rural *Mestall* recull en el número de desembre de l'any passat un resum del treball de recerca de **Mallol Codony Busquets** (Olot, 2000), guardonat amb el 16è Premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat que convoca anualment aquesta entitat. L'estudi premiat, *Meduses a la bassa. Globalització i entorns rurals: la Vall d'en Bas*, se centra en com afecten els processos de globalització del món actual un entorn rural de la Garrotxa. El punt de partida del treball és l'aparició d'una espècie de medusa d'aigua dolça abundant a la Xina en una bassa de reg del mas la Casica, als Hostalets d'en Bas.

02 Una cançó vull cantar no fa molt que n'és dictada,
de les noies del Mallol, d'aquelles que en són galanes.

04 N'han baixat a espigolar una fresca matinada;
quan és l'hora d'esmorzar en repleguen les manades.

06 Una diu que en té nou, l'altra quinze desitjades,
l'altra diu que no en te cap; perquè les hi han robades.

08 A radera un d'un gabaió a plorar se n'és posada:
–De què ploreu, dolça amor, de què esteu tan desolada?

10 –Que no en tinc de plorar-ne jo, si m'han robat les manades!
–No en ploreu, oh, dolça amor, jo us ens donaré una garba;

12 si d'això no en teniu prou, aneu al graner de casa;
si d'això no en teniu prou, en veniu per jove a casa.

Les ninetes del Mallol és una cançó narrativa, amb versos de dos hemistiquis heptasil·làbics. Per la geografia de la cançó, que ens indiquen les 22 variants localitzades, la situem a la Garrotxa, el Ripollès, la Selva, Osona i el Berguedà. La meitat de les variants presenten tornada o refrany. Pel text, la ubiquem a Camprodon, al Mallol i –una sola variant– al Pallars. Apareix amb títols diversos: *L'Espigolera*, *Les noies del Mallol*, *Les ninetes de Camprodon...*

La variant més antiga és la del *Romancerillo catalán* (1882). El fet que Joan Gay la inclogués a *Cançons populars de Catalunya* (París, 1901), ens indica que era prou popular al segle XIX i a l'entrant del XX. Joaquim Sans Quintana la va recollir al *Cançoner de Sant Feliu de Pallerols* (1907). També d'inicis del segle XX provenen les variants del *Cançoner del Ripollès* (1998). A *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (1922-1939) en localitzem sis variants, i Joan Amades va publicar-la a *Folklore de Catalunya* (1951) i al *Costumari Català, IV* (1953). Per la seva banda, Francesc Civil va recollir *Les ninetes del Mallol* a Sant Esteve d'en Bas (1958), i va fer un arranjament per

a cor a quatre veus mixtes. Àngel Daban l'enregistrava a Sant Feliu de Pallerols (1978) a Maria Comas i Rigall, la Nica (*Càntut*, núm. 309). El Grup de Recerca Folklòrica d'Osona la va incloure a *El Folklore de Rupit-Pruït* (1983); i l'Associació de Recerca Etnomusicològica la recollia d'Enric Pagès i Expósito, a la Vall del Bac (1983). A la web *Càntut* (núm. 748), escoltem la variant procedent del treball d'Antoni Miralpeix, *La música tradicional a Sant Hilari* (1999). Finalment, el Grup de Recerca Folklòrica de la Garrotxa –Cançons i Tonades de la Garrotxa– n'hem enregistrat unes altres quatre variants: Sant Esteve d'en Bas, a Anna Miràngels i Rubió (n. 1942); les Planes d'Hostoles, a Antoni Pagès i Suriol (1918-2017); Sant Feliu de Pallerols, a les germanes Rovira i Casademont, de Can Ventura, i, recentment, a Anna Maria Colomer i Comas (n. 1929).

Pel que fa a la fesomia musical, en l'organització rítmica totes les variants presenten ritmes mesurables, en compassos binari i ternari simples. Observem presència de *giusto sillabico*, en algun cas. En l'aspecte melòdic, majoritàriament àmbits reduïts (5a o 6a), predomini de graus conjunts, tonalitats majors o menors; i algunes variants presenten gamma coincident amb antics modes gregorians. Destaquem l'estil sil·làbic, llevat d'algun tret melismàtic ocasional. La podem escoltar a *Cançons aspres i de mala petja* (CD), de Jaume Arnella (2016).

El fet que una cançó localitzada només a cinc comarques –d'origen garrotxí o ripollès– s'hagi mantingut en la tradició oral fins a finals del segle XX –amb repunts al XXI– creiem que té a veure amb la seva senzillesa, no exempta, però, d'una particular bellesa, sobrietat i una certa solemnitat, sobretot en algunes de les interpretacions dels cantadors. Potser siguin aquestes algunes de les claus de la seva pervivència en la tradició oral.

JOSEP GARCIA I MIRÀNGELS

ME'N RECORDO / 49

Recordo que el dia que vam arribar a les Planes d'Hostoles (jo tenia vuit anys), els quatre germans vam anar de dret al parc d'atraccions que hi havia al costat de la nostra futura casa. Recordo que el jardí de casa estava ple de roses místiques i cuques de llum. Recordo que, per la festa major, muntaven l'envelat a la plaça, a quatre metres davant de casa. Recordo que hi havia escoltat el Duo Dinámico. Recordo que l'endemà, al cobert de casa, amb el dipòsit de la Guzzi del meu pare, el quadre de la bicicleta i unes palanganes capgirades improvisava una bateria i emulava les actuacions del dia abans. Recordo que em semblava enigmàtic el nom de la rambla Dolores Moreno. Recordo que m'agradava anar a la barberia perquè mentre esperava que em tallessin els cabells podia llegir les *Hazañas bélicas*. Recordo que el meu pare em donava un duro per comprar un paquet de Celtas a ca la Tudis i em deixava quedar els dos rals de canvi. Recordo que en aquesta botiga hi vaig veure el primer

partit de futbol per televisió, un Saragossa-València, i que encara puc recitar de memòria l'alineació del Saragossa: Yarza; Irusquieta, Santamaría, Reija; Pais, Violeta; Canario, Santos, Marcelino, Villa i Lapetra (sí: jugaven amb cinc davanters, *los cinco magníficos*). Recordo que copiava alguns dels resultats esportius del *Dicen* en una llibreta. Recordo que el diumenge a la tarda anava a veure jugar l'equip de futbol local. Recordo que després del partit alguns nens ens quedàvem a jugar al camp i el plaer de marcar gols a una porteria amb la xarxa immaculada. Recordo que hi havia dos cines: el de dalt i el de baix. Recordo que hi entrava de franc perquè deia que era fill del tinent Mayans. Recordo que al cine de dalt tenien un televisor en blanc i negre i que per donar-li un efecte cromàtic li cobrien la pantalla amb paper de cel·lofana amb tres franges de colors diferents; ara me'n faig creus. Recordo que anava a pescar a la riera de Cogolls: carpes, bagres i barbs. Recordo que enfilava els

cucs de terra a l'ham amb una naturalitat que ara m'esfereix. Recordo que, a l'escola, el senyor Jaume ens dibuixava a la pissarra l'aparell digestiu amb guixos de colors. Recordo que mossèn Manel tenia la mà fàcil per picar amb una canya l'orella dels catequistes negats. Recordo que, com que a casa no teníem televisor, la senyora Margarita, la veïna, ens deixava veure a casa seva *Fauna*, amb el doctor Rodríguez de la Fuente, i *Misterios al descubierto*, amb el professor Miravittles. Recordo alguns dels personatges públics que sonaven a l'època: el general De Gaulle, el patriarca Atenàgores i el senador Robert Kennedy. Recordo que, quan van assassinar Bob Kennedy, vaig preguntar al meu pare si l'havia matat l'altre candidat. Recordo que sempre més he recordat el nom de l'assassí: Sirhan Bishara Sirhan. Recordo que quan vam arribar a Olot tots els germans ens vam enyorar. Recordo que vaig passar dos anys molt feliços a les Planes.

ANTONI MAYANS